

ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА ИЗТОЧНА АЗИЯ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК

След края на Втората световна война съюзниците на САЩ започват да се специализират в производства, допълващи търговската система на страната, която от своя страна им осигурява военнополитическа защита.

Япония успява да извлече дивиденди от участието си в американската търговска система и реализира първото в Източна Азия "икономическо чудо". Една от причините за нейните успехи е, че тя разчита на САЩ за осигуряване на отбраната си и вместо за въоръжаване влага по-голямата част от ресурсите си в изграждането на модерна и конкурентоспособна икономика. Японската икономическа експанзия от своя страна генерира нарастване на търсенето на работна сила, което води до регионална икономическа експанзия. Ако през 50-те и 60-те години на ХХ век основните инвестиции са били от САЩ към Япония, през 70-те години - от САЩ и Япония към "четирите тигъра" (Сингапур, Тайван, Южна Корея и Хонконг), то през 80-те години те са от САЩ, Япония и "четирите тигъра" към АСЕАН, а през 90-те - от САЩ, Япония, "четирите тигъра" и АСЕАН към Китай и Виетнам.

Изключително доброто представяне на региона след края на Втората световна война води до нарастване на неговия дял в световния БВП, който не може да се сравни с никой друг район на света (табл. 1).

Таблица 1

Регионален дял в световния БВП и население (%)

Регион	1960 г.	1970 г.	1980 г.	1990 г.	2000 г.
Източна Азия	13.0 (38.2)	19.5 (38.3)	21.8 (38.0)	25.9 (37.1)	25.9 (35.9)
Австралия и Нова Зеландия	1.7 (0.5)	1.6 (0.5)	1.5 (0.5)	1.5 (0.5)	1.6 (0.5)
Северна Америка	35.1 (7.9)	30.6 (7.4)	29.2 (6.8)	29.2 (6.2)	29.8 (6.1)
Южна и Централна Америка	5.8 (8.2)	5.7 (8.8)	7.0 (9.3)	5.6 (9.5)	5.8 (9.7)
Западна Европа	40.5 (12.4)	38.7 (10.9)	36.4 (9.5)	33.5 (8.1)	32.3 (7.7)
Тропическа Африка	1.3 (6.8)	1.3 (7.2)	1.2 (7.8)	1.0 (8.8)	1.0 (9.4)
Близък изток и Северна Африка	1.2 (4.0)	1.3 (4.2)	1.7 (4.5)	1.7 (4.9)	1.7 (5.1)
Южна Азия	1.3 (22.0)	1.3 (22.7)	1.2 (23.8)	1.5 (24.8)	1.9 (25.7)
Общо	100.0 (100.0)	100.0 (100.0)	100.0 (100.0)	100.0 (100.0)	100.0 (100.0)

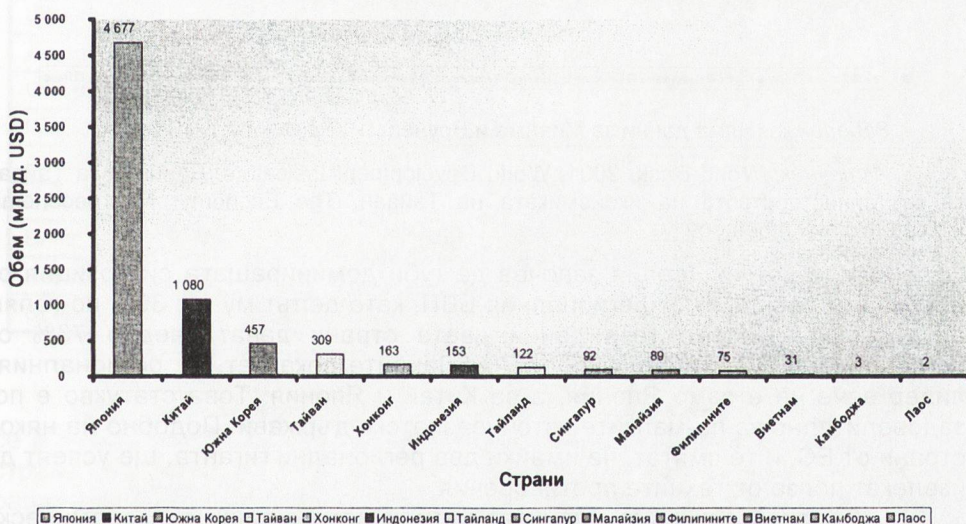
Източник: www.wb.com/, World Development Indicators. Washington, DC, World Bank.

Най-впечатляващ от данните на табл. 1 е удвоеният БВП на Източна Азия за периода 1960-2000 г. в сравнение със стагниращите или намаляващи дялове на останалите региони. Има слабо повишение само при дяловете на Южна Азия, Близкия изток и Северна Африка. Делът на тези два региона в световния БВП е общо само 3.6%.

През 90-те години на миналия век увеличението на източноазиатския дял се прекрати вследствие от Азиатската криза (1997-1998 г.) и настъпилia икономически подем в Северна Америка. Въпреки това делът на Източна Азия остава значителен - трети в света с 25.9 % от световния БВП. Съществуват обаче големи различия в дела на отделните страни от Източна Азия при формирането на тези 25.9%. През 2000 г. например Япония дава 66% от регионалния БВП. Независимо от огромното население, на Китай се падат едва 16%. Дори третата най-голяма икономика - Южна Корея, дава 10% от размера на японския и 6% от регионалния БВП. Имайки предвид тези данни, става ясно защо някои страни от региона не бързат да се обвързват с Япония. Те смятат, че ако лидерът в региона се определя според икономическата му сила, то Япония лесно ще заеме тази позиция. Това е неприемливо най-вече за Китай.

Фигура 1а

БВП по пазарни цени през 2000 г. на страните от Източна Азия

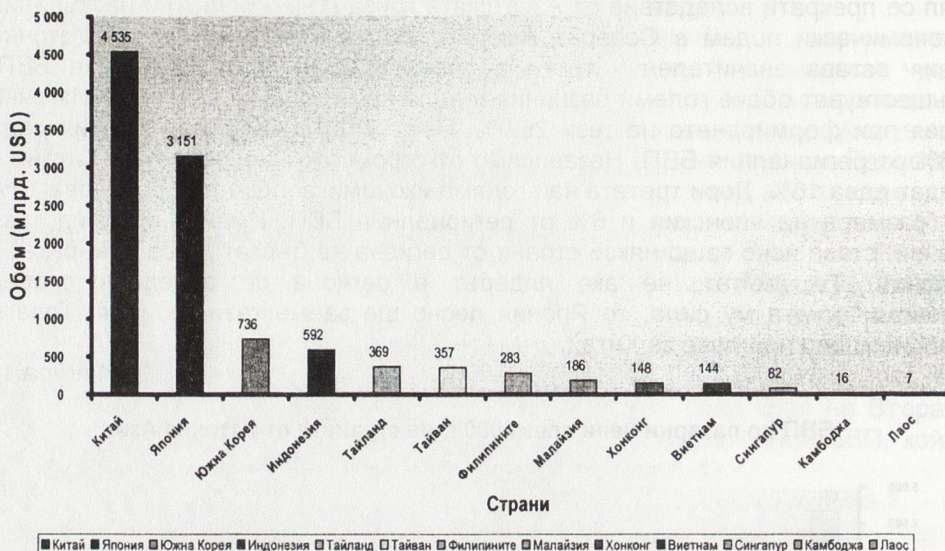
Забележка. Няма данни за Мианма и Бруней.

Източник: World Bank, 2001, World Development Indicators. Данните за Тайван са от Министерството на икономиката на Тайван. The Economy: Macroeconomic Indicators, www.moea.gov.tw/

Отчитайки БВП според показателя паритет на покупателната способност (PPP - Purchasing Power Parity), сумите от фиг. 1а се преобразуват:

Фигура 16

БВП по PPP (ППС) през 2000 г. на страните от Източна Азия

Забележка. Няма данни за Мианма и Бруней.

Източник: World Bank, 2001, World Development Indicators. Данните за Тайван са от Министерството на икономиката на Тайван. The Economy: Macroeconomic Indicators, www.moea.gov.tw/

Вижда се, че Япония започва да губи доминиращата си позиция от Китай. Той дава 43% от регионалния БВП, като дялът му е с 30% по-голям от японския. Според тези данни двете страни дават заедно 73% от регионалния БВП, а Южна Корея 7%. Данните показват, че регионалният лидер вече не е само Япония, а са Китай и Япония. Това статукво е по-задоволително за по-малките източноазиатски държави. Подобно на някои страни от ЕС, и те смятат, че имайки два регионални гиганта, ще успеят да извлекат полза от техните противоречия.

В Европейския съюз членуват четири доминиращи в икономическо отношение страни: Германия, Франция, Великобритания и Италия. Малките държави от ЕС може да се опасяват понякога, че интересите им ще бъдат игнорирани, но все пак има четири големи нации, които могат да манипулират. В Източна Азия за разлика от ЕС третата икономическа сила - Южна Корея, е по-слаба спрямо Япония и Китай, а четвъртата - Тайван,

не е дипломатически призната от повечето страни в света. Четирите най-силни икономики в Източна Азия - Япония, Китай, Южна Корея и Тайван, се намират в североизточната част на континента, а по-слабите икономики (с изключение на Сингапур и Хонконг) са в югоизточната. В ЕС-15 такъв проблем не съществува - Германия е в центъра, Великобритания - на северозапад, Франция - на запад и Италия - на юг. С разширяването на Съюза и създаването на ЕС-25 възниква проблем с липсата на силна икономика на изток, но той не е така изразен, както в Източна Азия.

Природата и размерите на източноазиатската експанзия могат да бъдат разкрити по-точно чрез изследването на някои други индикатори. Увеличението или намалението на регионалния дял в световния БВП не ни дава напълно ясна представа за икономическото състояние на даден регион или страна, ако се игнорират някои фактори, например броят на населението. За да бъде картината по-ясна, е добре да се разгледа и показателят БВП на човек от населението.

Таблица 2

Регионален БВП на човек от населението като процент от "световния" БВП (100%)

Регион	1960 г.	1970 г.	1980 г.	1990 г.	2000 г.
Източна Азия	34.2	51.0	57.4	69.8	72.1
Австралия и Нова Зеландия	339.4	330.5	321.0	317.1	356.9
Северна Америка	442.9	415.7	432.8	468.9	489.4
Южна и Централна Америка	70.7	65.0	75.7	58.9	59.9
Западна Европа	327.6	353.4	384.2	411.4	417.4
Суб-сахарска Африка	18.8	17.4	15.5	11.8	10.5
Близък изток и Северна Африка	31.2	31.1	37.5	35.5	33.9
Южна Азия	5.8	5.6	5.0	6.1	7.4
Средно	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Източник. www.wb.com/ World development Indicators, Washington, DC, World Bank.

Както се вижда от табл. 2, БВП на човек от населението в Източна Азия се е увеличил за периода 1960-2000 г. повече от два пъти. При различните страни от региона обаче БВП на човек от населението е нараствал в различна степен, като в резултат от този неравномерен процес съществуват големи диспропорции. Някои от страните са имали показатели сравними или надвишаващи тези в Западна Европа и Северна Америка (Япония, Сингапур и Хонконг), други като Тайван и Южна Корея са с показатели, двойно по-високи от средните за света, но всички останали страни са със стойности, приближаващи ги по-скоро до Латинска Америка и Северна Африка.

Таблица 3

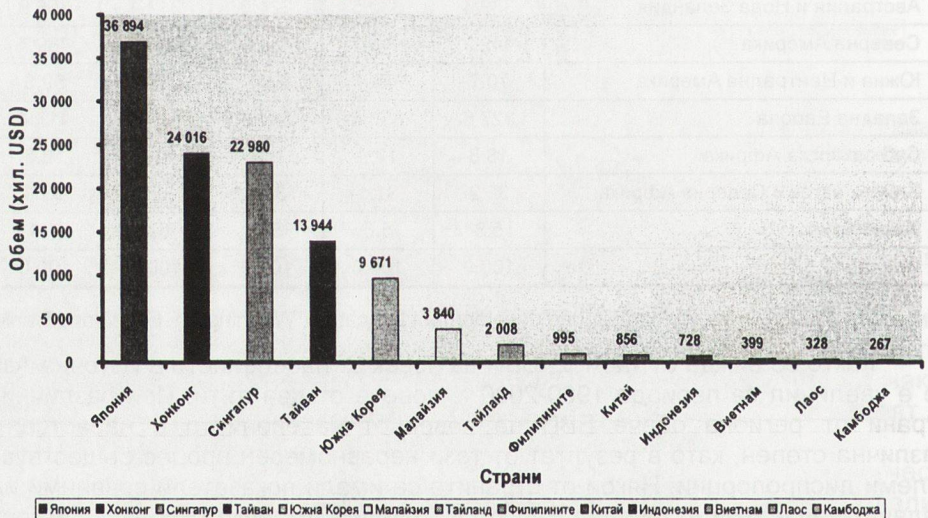
БВП на човек от населението в страните от Източна Азия
като процент от "световния" БВП (100%)

Страна	1960 г.	1970 г.	1980 г.	1990 г.	2000 г.
Китай	3.3	2.7	3.5	6.4	12.4
Хонконг	103.8	148.5	236.2	346.5	372.9
Тайван	20.9	31.3	70.6	159.3	211.3
Сингапур	105.9	152.0	236.3	369.6	461.7
Япония	281.9	500.3	577.8	715.2	703.8
Южна Корея	45.4	54.2	77.1	146.6	196.7
Малайзия	32.7	33.9	47.4	56.1	70.8
Тайланд	15.5	19.0	23.3	36.4	43.7
Индонезия	8.6	7.5	10.1	13.7	14.9
Филипини	24.1	20.7	24.3	19.5	19.8
Средно	34.2	51.0	57.4	69.8	72.1

Източник: www.wb.com/ World development Indicators, Washington, DC, World Bank

Фигура 2а

БВП на глава от населението по пазарни цени през 2000 г. в
страните от Източна Азия

Източник: World Bank, 2001, World Development Indicators. Данните за Тайван са от Министерството на икономиката на Тайван. The Economy: Macroeconomic Indicators, www.moea.gov.tw/

За периода 1960-2000 г. БВП на човек от населението е нараснал най-много в Тайван (над 10 пъти), Южна Корея (над 4 пъти), Сингапур (4 пъти), Китай (4 пъти), Хонконг (близо 4 пъти), Тайланд (3 пъти) и Япония (2.5 пъти). Във Филипините се наблюдава намаление. Независимо от силното си представяне Китай и Индонезия остават страни с ниски доходи. Различията в БВП на човек от населението в страните от Източна Азия дори превишават тези в отделни регионите на света. В източноазиатския регион се намират както едни от най-развитите, така и едни от най-бедните нации - Виетнам, Камбоджа, Лаос и Мианма.

Огромните различия в развитието водят до редица противоречия между "бедните" и "богатите" държави. Например Япония се стреми да предпазва своя селскостопански сектор от външна конкуренция, докато повечето страни от Югоизточна Азия желаят да увеличават експорта на селскостопанска продукция за Япония. Това е една от основните причини тя да избягва сключването на споразумения за свободна търговия с много от държавите от района.

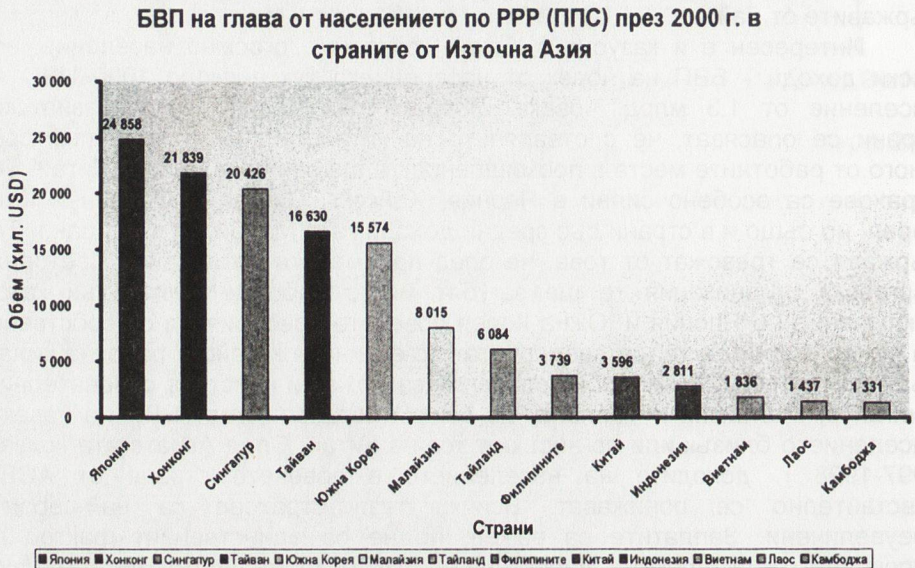
Интересен е и казусът с Китай, който има огромно население, но с ниски доходи - БВП на човек от населението тук е около 1000 USD при население от 1.3 млрд. човека. Поради това редица източноазиатските страни се опасяват, че с отварянето на китайската икономика към света много от работните места в промишлеността ще се прехвърлят в Китай. Тези страхове са особено силни в Япония, Хонконг, Сингапур, Тайван и Южна Корея, но също и в страни със средни доходи като Малайзия и Тайланд. Тези държави се тревожат от това, че след приемането на Китай в Световната търговска организация те ще загубят много работни места, тъй като с изключение на Япония и Южна Корея повечето предприятия са собственост на чужди фирми, а те ще предпочетат по-евтината китайска работна сила. В държавите от АСЕАН подобни опасения са може би наистина основателни за Сингапур, Малайзия и Тайланд, но всички останали имат БВП на човек от населението близък или по-нисък от този в Китай. След Азиатската криза от 1997-1998 г. доходите на населението в повечето страни от АСЕАН чувствително се понижават. Всички тези страхове са най-вероятно преувеличени. Заплатите са важен, но не са единственият фактор при насочването на преките инвестиции. Ако бяха главната детерминанта, повечето инвестиции щяха да се насочват към Виетнам, Камбоджа, Лаос и Мианма. От значение са също и развитието на инфраструктурата, политическата стабилност, нивото на образование и здравеопазване. Независимо от това страхът от Китай е широко разпространен в Югоизточна Азия, което доведе до форсиране на създаването на АФТА (Зона за свободна търговия в АСЕАН).

Различията в БВП на човек от населението между страните в Източна Азия са по-големи от тези в ЕС и НАФТА. Във всяка от трите зони има по една държава с изключително високи доходи - Япония, Люксембург и САЩ.

БВП на човек от населението в повечето страни-членки на ЕС-15 обаче е около 20 – 30 хил. USD, като в най-бедните от тях - Гърция и Португалия, той е 10 -15 хил. USD. От приетите на 1 май 2004 г. 10 нови членки с най-нисък БВП на човек от населението са Латвия и Литва, а след разширението от 1 януари 2007 г.- Румъния и България. Разликата между най-богатата страна-членка на ЕС – Люксембург, и най-бедната – България, е около 12 пъти. Най-бедната страна в НАФТА (Северноамериканска зона за свободна търговия) е Мексико с БВП на човек от населението от около 5000 USD, като съотношението спрямо САЩ е 6:1. В Източна Азия съотношението между най-богатата страна – Япония, и най-бедните Камбоджа и Мианма е около 140:1.

Данните от фиг. 2а могат да бъдат преобразувани, ако използваме показателя PPP, като придобиват следния вид:

Фигура 2б

Забележка. Няма данни за Мианма.

Източник: World Bank, 2001, World Development Indicators. Данните за Тайван са от Министерството на икономиката на Тайван. The Economy: Macroeconomic Indicators, www.moea.gov.tw/

На фиг. 2б данните за Япония, Хонконг и Сингапур са по-ниски, отколкото на фиг. 2а, защото пазарните цени на стоките и услугите са по-големи, а данните за останалите страни са по-високи, защото пазарните цени са по-малки. Независимо от това съотношението между Япония и Индонезия е 9:1, между Япония и Камбоджа - 19:1, докато между САЩ и Мексико при

PPP то е 4:1. Изводът е, че Източна Азия се характеризира със значителни различия в доходите при бедните и богатите икономики, а това е пречка за развитието на икономическия регионализъм.

Въпреки все още много големите различия в доходите спрямо ЕС и НАФТА като регион Източна Азия се представя забележително с интензивното си и ускорено развитие през периода 1960-2000 г. Тя е единственият регион с ниски доходи, който успява значително да подобри позициите си спрямо трите региона с високи доходи: Северна Америка, Западна Европа и Австралия.

Показател, доказващ икономическия ренесанс на Източна Азия, е и делът на региона в световното промишлено производство. До 1990 г. той надхвърли дяловете на Северна Америка и Западна Европа, като регионът се превърна в третата, но най-голяма "работилница на света", заедно с НАФТА (Северна Америка - 29.9%) и ЕС (Западна Европа - 23.4%). През 2000 г. трите региона дават 88.5% от световното промишлено производство.

Таблица 4

Световно промишлено производство (%)

Регион	1960 г.	1970 г.	1980 г.	1990 г.	2000 г.
Източна Азия	16.4	27.8	28.8	35.6	35.2
Австралия и Нова Зеландия	1.4	1.4	1.4	1.1	1.2
Северна Америка	42.2	33.4	29.6	26.9	29.9
Южна и Централна Америка	6.0	6.0	8.7	6.9	6.6
Западна Европа	32.4	29.3	29.0	25.9	23.4
Суб-сахарска Африка	0.7	0.8	0.9	1.0	0.8
Близък Изток и Северна Африка	0.5	0.6	0.8	1.3	1.3
Южна Азия	0.4	0.7	0.9	1.3	1.6
Общо	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Източник. www.wb.com/ World development Indicators, Washington, DC, World Bank.

Бързата индустриализация на Източна Азия не е резултат единствено от предислоцирането на производства от Запада, изискващи нискоквалифициран и слабозаплатен труд. До голяма степен тя е и следствие от постоянно повишаващата се конкурентоспособност на компаниите от региона при производството на средно- и високотехнологични продукти. Това се отнася не само за Япония, Тайван, Сингапур и Южна Корея, но също и за Китай и в по-малка степен за Малайзия и Тайланд.

Източна Азия постига значителни успехи и във финансовото измерение на своя ренесанс. Експлозивното увеличаване ролята на световните финансови пазари през последните две десетилетия е процес, съпътстващ глобализацията. Въпреки водещите позиции на страните от НАФТА и ЕС в международната валутна система и международните финансови институции,

постоянно нараства и значението на някои държави от Източна Азия - през 90-те години на XX век Япония и Китай са сред водещите страни-кредитори.

Таблица 5

Излишък /+/- или дефицит /-/- по текущата сметка
(млн. USD, средногодишно)

Страна	1960-1961 г.	1970-1971 г.	1980-1981 г.	1990-1991 г.	1998-1999 г.
САЩ	+3320	+440	+3495	-37 515	-279 740
Великобритания	-367	+2352	+10 495	-24 415	-10 870
Германия	+925	+895	-8410	+15 315	-12 730
Китай	Н.д.	Н.д.	Н.д.	+12 635	+23 570
Хонконг	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Н.д.	+6091
Сингапур	Н.д.	-684	-1516	+4001	+21 139
Япония	-420	+3895	-2990	+56 140	+138 755

Източник. www.imf.org/ International Financial Statistics Yearbook, Washington, DC, International Monetary Fund.

Големите и постоянни излишъци в японския, китайския, сингапурския, тайванския и други източноазиатски търговски баланси, както и огромният дефицит в търговския баланс на САЩ и водещите европейски страни доведоха до смяна на позициите в международната кредитна система. Япония експортира повече капитал от всяка друга нация и може да се сравнява само с позицията на САЩ от 50-те години на миналия век. През 90-те години нетните задгранични активи на Япония са нараснали от 294 млрд. на 1153 млрд. USD, докато същевременно задълженията на САЩ са се увеличили от 49 млрд. на 1537 млрд. USD.

Таблица 6

Регионални дялове на 10-те най-големи официални валутни резерви

Регион	1980 г.	1990 г.	2000 г.
Източна Азия	9.72	32.30	78.12
Северна Америка	10.31	14.72	7.13
Западна Европа	65.62	52.98	14.75
Други	14.35	0.00	0.00
Общо	100.00	100.00	100.00

Източник: Japan Almanac Tokyo, Asahi Shimbun Publishing Co. (1993, p. 89) и (2002, p. 112).

Вземайки предвид бързо растящите капиталови потоци в т.нар. китайски кръг, включващ КНР, Тайван, Хонконг, Сингапур и Макао, в комбинация с големия и повишаващ се дял на Източна Азия в световните БВП, промишлено производство и валутни резерви, може да се заключи, че

през 90-те години на XX век Изтокът успява да извоюва голяма част от позициите на Запада в световната икономика. Икономическата стагнация в Япония през този период не доведе до застои в развитието на Източна Азия, а напротив, прояви се в небивала експанзия на японските производители към страните от региона, най-вече в Китай.

От края на Втората световна война до наши дни ренесансът на източноазиатското стопанство е преминал през три основни етапа. Първият се характеризира с политиката, водена от САЩ през 50-те години, за икономическо възраждане на Япония. Важна роля в тази стратегия изиграва Корейската война, тъй като много от японските компании стават поддоставчици, а по късно и доставчици за американската армия. През втория етап (1960-1979 г.) набралата вече достатъчно мощ японска икономика започва експанзия към останалите страни от Източна Азия, най-вече към Тайван, Сингапур и Хонконг. Постепенно се съживяват старите бизнес-връзки на китайската общност от района на Южно китайско море. Третият етап (1980 г.) се характеризира с извършването на икономическите реформи в Китай, които налагат своя отпечатък върху цялостното развитие на региона. Възползвайки се от стагнацията, в която се намира японската икономика през този период, Китай започва да увеличава своето влияние в Източна Азия.

Стратегията на едрия интернационален бизнес да превърне постиженията на малките предприятия в инструмент за консолидиране и експанзия на техните собствени ресурси има положителен резултат. Повечето големи фирми в Източна Азия са японски или южнокорейски, които най-често използват в производството си части и компоненти, произведени в малки и средни фирми от Тайван, Хонконг, Сингапур, Малайзия, Тайланд и др. Като основен посредник в дейността между големите и малките компании действат т.нар. отвъдморски китайци. Може да се каже, че регионалната експанзия на японските и южнокорейските фирми е подкрепяна "отгоре" от САЩ и "отдолу" от китайската търговско-финансова диаспора в Югоизточна Азия. Един от парадоксите, характеризиращи тази диаспора, е, че тя се е оформила организационно по време на Опиумните войни с Великобритания, когато е получила възможност да се влее в доминираната от Обединеното кралство световна икономическа система. В началото на XX век китайската диаспора се опитва да трансформира вече нарасналата си икономическа мощ в политическо влияние над "континентален Китай". Тя подкрепя революцията през 1911 г. и националистическата партия Гуоминдан по време на гражданската война. След окупацията на големи области на Китай от японската армия и последвалата победа на ККП диаспората се маргинализира и губи част от влиянието си.¹

¹ Arrighi, G. The Rise of East Asia: World Systematic and Regional Aspects. - International Journal of Sociology and Social Policy, 1996, Vol. XVI, p. 6-44.

Ценовият бум, свързан със започването на Корейската война съживи вътрешно-регионалната търговия и създаде нови бизнес-възможности пред "отвъдморските китайци". Китайската общност заедно с японските и американските инвестиции се превърна в един от основните двигатели на икономическите промени в Югоизточна Азия, довели до началото на процеса на икономически регионализъм в Източна Азия. До 1967 г. икономиките на първите пет страни-членки на АСЕАН - Сингапур, Малайзия, Индонезия и Филипините, вече бяха почти напълно доминирани от капитал с китайски произход. Китайската диаспора се нуждаеше от свободно движение на стоки, услуги и капитали в Югоизточна Азия и защита на собствеността си от КНР.

*

От изложеното дотук могат да бъдат направени следните изводи:

- Пътят на "азиатското чудо" е проправен първо от Япония през 50-те години, последвана от Сингапур, Хонконг, Тайван и Южна Корея през 60-те, Малайзия и Тайланд през 70-те, Китай през 80-те и Виетнам през 90-те години на ХХ век.
- Източноазиатските модели на развитие независимо от нюансите си показват, че са жизнеспособни и ефективни.
- Някои от източноазиатските страни постигат ниво на БВП на човек от населението, близко до средното за ЕС (Сингапур, Хонконг, Република Корея и Тайван), а Япония чувствително го надвишава.
- Съществуват регионални различия в доходите на населението, значително по-големи от тези в ЕС и Северна Америка.
- Заедно с Европа и Северна Америка регионът се превръща в трети най-мощен двигател на световната икономика.
- В края на ХХ век Източна Азия дава над 1/3 от световното промишлено производство, а валутните резерви на страните от региона достигат дял от над 3/4 от световните.
- Бързото икономическото развитие на страните от Източна Азия все повече ще зависи от задълбочаването на връзките помежду им.